

Unge
funksjonshemmede

Universell utforming av grunnskolen

Hvor er vi i 2021?

Forord

Tusen takk til alle som deltok i Unge funksjonshemmede sine spørreundersøkelser, og til dere som stilte til intervju. Det hadde ikke vært mulig å lage denne rapporten uten dere. Tusen takk til referansegruppen som har brukt tid og ressurser på å bistå prosjektleder gjennom prosjektperioden. Referansegruppen har bestått av Kjetil Andreas Knarlag fra Universell, Trine Presterud fra Universell Utforming AS, Asle Sandnes fra Foreldreutvalget for grunnopplæringen (FUG) og Malin Svinndal fra Unge funksjonshemmede sitt styre. Takk til prosjektmedarbeider Trude Bakken Telle, og ikke minst takk til Cato Lie fra Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon (FFO) for et godt samarbeid gjennom hele prosjektet.

Til slutt, en stor takk til Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet som har finansiert prosjektet.

Rapporten er utarbeidet av Maren Hagen Fuglesang ved Unge funksjonshemmede, 2021.

Trykk: Trykk 24

Illustrasjoner: Thomas Sørliie Hansen

Oppsummering av rapporten

Denne rapporten ser på hvordan det står til med universell utforming av grunnskolene i Norge for å styrke kunnskapsgrunnlaget på området. Rapporten ser på universell utforming i forbindelse med det fysiske miljøet og læringsmiljøet på skolen, samt skolelederes holdninger til dette arbeidet. Undersøkelsen ser på tilgjengelighet for personer med ulike funksjonsnedsettelse og kroniske sykdommer. Det er gjennomført to spørreundersøkelser, en for ansatte på skolen og en for FAU representanter. Resultatene baserer seg på svar fra 535 skoler og 190 FAU representanter. I tillegg har vi gjennomført fem skolebesøk hvor vi har intervjuet totalt ni informanter.

Hovedkonklusjoner

- Skolene etterlyser mer kunnskap og kompetanse om universell utforming, både hos seg selv internt og hos andre aktører som kommunen. Kun 17 prosent av skolene oppgir at de har god kompetanse på universell utforming.
- Det er 35 prosent av skolene som anser at de er universelt utformet, 55 prosent anser at de er tilgjengelige og 8 prosent anser at de ikke er tilgjengelige. Det er en betydelig forskjell mellom nye og eldre skolebygg.
- 21 prosent av skolene har ikke kartlagt tilgjengeligheten på skolen. Det er bare 17 prosent av skolene som oppgir at de har en tiltaksplan, strategier eller retningslinjer for å bedre tilgjengeligheten for personer med funksjonsnedsettelse på skolen sin. 63 prosent av skolene har ikke slike planer, og 20 prosent vet ikke om de har slike planer.
- 40 prosent av skolene oppgir at de opplever utfordringer med aktiviteter og undervisning på grunn av utformingen av det fysiske miljøet. I tillegg er det barrierer i form av utfordringer med digitale løsninger og manglende tilgang på hjelpemidler og tilgjengelige læremidler.
- 38 prosent av skolene mener at et mer tilgjengelig fysisk miljø vil øke kvaliteten på tilbudet de gir på skolen sin.
- Ved å sammenligne FAU-undersøkelsen og skole-undersøkelsen ser vi at ansatte på skolen gir et mer positivt bilde av situasjonen på skolene, med tanke på universell utforming og tilgjengelighet, enn det FAU representantene gjør.
- Prosessen med å få til universell utforming og bedre tilgjengelighet på skolen anses som langtekkelig og krevende. Ting tar tid i forvaltningen og kommunens økonomi setter begrensninger. Uten prioritering fra toppen blir veien for en universelt utformet grunnskole lang.
- Fokuset på tilgjengelighet er generelt reaktivt og ikke proaktivt, ved at skolene setter i gang tiltak og prosesser når en elev med tilpasningsbehov skal begynne på skolen, eller det oppstår et behov, og ikke før. Fokuset ligger på enkeltindividet og individuelle tilpasninger, ikke på universelle løsninger som forebygging og dekker alle behov fra start.
- Forståelsen av universell utforming er tradisjonell ved at det er stort fokus på fysiske barrierer og på personer med nedsatt bevegelse, syn eller hørsel. Usynlige funksjonsnedsettelse eller diagnoser blir fort glemt, det kan være vanskeligere å se og forstå hva en har behov for.

Innholdsfortegnelse

Innledning	5
Bakgrunn for prosjekt.....	6
Formål med prosjektet og rapporten	6
Prosjektgjennomføring og metode	7
Spørreundersøkelse.....	7
Skolebefaringer og intervjuer.....	8
Hva er universell utforming?	9
Hvorfor er universell utforming viktig?	10
Lovverket.....	11
Hvordan står det til med universell utforming på grunnskolene?	12
Kartlegging og tiltaksplaner	14
Forskjell på eldre og nyere skolebygg.....	14
Det fysiske miljøet	15
Fremkommelighet	15
Orientering, nivåforskjeller og kontrast.....	15
Lydmiljø, lysforhold og inneklima	16
Læringsmiljø	17
Strategier	17
Utfordringer	18
Intervjuer og kvalitative kommentarer fra spørreundersøkelsen	19
Holdninger til og forståelsen av universell utforming	19
Behov bestemmer	21
Tilrettelegging.....	22
Behov for kunnskap og kompetanse	23
Prosess	24
Eldre og nyere skolebygg.....	26
Kommunenes rolle.....	27
Inkludering og læringsmiljø.....	28
Digitale løsninger.....	30
Utfordringer	31
Positiv innstilling	32
Anbefalinger fra Unge funksjonshemmede	33
Relevante aktører	34

Innledning

Regjeringen har utarbeidet en egen handlingsplan for universell utforming for 2021-2025, hvor det står at universell utforming «bidrar til likestilling og ikke-diskriminering av personer med funksjonsnedsettelse ved at flere får bedre tilgang til utdanning, arbeid og sosialt liv. Universell utforming er viktig for samfunnet som helhet, og for den enkelte. Universell utforming gir praktiske og funksjonelle løsninger, til nytte for oss alle gjennom hele livsløpet.»¹ Imidlertid inneholder ikke handlingsplanen konkrete planer eller tidsfrister for systematisk oppgradering av skolebygg. Flere av grunnskolene i Norge er ikke tilgjengelige for personer med funksjonsnedsettelse, noe som fører til at mange barn og unge blir diskriminert ved at ikke alle har mulighet til å gå på nærskolen sin. For barn og unge er skolen ikke bare en viktig plattform for kunnskap og læring, men også et sted hvor man sosialisere og knytter bånd. Deltagelse på skolen skaper sosial tilhørighet og er også viktig for deltagelse på andre arenaer i nærmiljøet.²

Skolebygg er både arbeidsbygg og publikumsbygg og skal kunne brukes av alle på en likestilt måte. Samfunnet skal ha plass til alle. Når man ikke har tatt hensyn til dette i utformingen av omgivelser, kan ulike barrierer gjøre det vanskelig for enkeltpersoner å ta seg frem på egen hånd og etablere eller opprettholde et selvstendig liv og en sosialdeltakelse. Derfor er det viktig å sikre universell utforming og tilgjengelighet som vil bidra til at alle kan gå på skolen på en likestilt måte og dermed skape et godt og inkluderende læringsmiljø hvor ingen står utenfor. Nærskolen er også en viktig sosial møteplass og arena for ulike aktiviteter i lokalmiljøet utenom skoletiden, og universell utforming er nødvendig for at alle skal kunne delta her.

I denne undersøkelsen har vi ønsket å få en bredere og mer helhetlig tilnærming enn tidligere undersøkelser om universell utforming, ved å både se på det fysiske miljøet og læringsmiljøet på skolen, samt skolelederens holdninger til dette arbeidet. Undersøkelsen vår er heller ikke avgrenset til å kun se på tilgjengelighet for bevegelsehemmede, men vil favne andre funksjonsnedsettelse også. Universell utforming handler om mer enn fjerning av fysiske hindringer og barrierer.

¹ Regjeringens handlingsplan Bærekraft og like muligheter – et universelt utformet Norge (2021–2025): <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/bare-kraft-og-like-muligheter-et-universelt-utformet-norge/id2867676/>

² Les mer her: https://bufdir.no/Statistikk_og_analyse/nedsett_funksjonsevne/Utdanning/#heading121841

Bakgrunn for prosjekt

Tidligere undersøkelser av universell utforming av grunnskoler viser sprikende tall, og indikerer at det er behov for flere undersøkelser om dagens tilstand. Eksempelvis viser Norges Handikapforbund (NHF) sin undersøkelse at åtte av ti skolebygg i Norge har alvorlige feil på universell utforming knyttet til adkomst, mens Norges Kommunaltekniske Forening (NKF) sin undersøkelse viser at hvert tiende skolebygg har alvorlig feil på dette området.³ Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet sin rapport om tilstandsanalyse og kunnskapsstatus om universell utforming viser også at tidligere undersøkelser på området gir ulike resultater.⁴ Kartlegging av skoler gjennomføres ofte på ulike måter med ulike verktøy og varierende detaljeringsgrad. Kvaliteten på faglige vurderinger av nødvendige utbedringstiltak avhenger også av kompetanse. Dette gjør det vanskelig å sammenligne hvor langt man er kommet når det gjelder arbeidet med universell utforming av skoler.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet har laget et veikart for universelt utformet nærscole, som beskriver en prosess som vil bidra til at alle norske grunnskoler blir universelt utformet i stor grad innen 2030.⁵ En samfunnsøkonomisk analyse av dette veikartet viser at universell utforming av grunnskoler er lønnsomt ved at det bidrar til likestilling, deltakelse, brukskvalitet for alle, sosial integrasjon og mangfold i samfunnet, som er samfunnsøkonomisk nyttig.⁶ Det er et politisk ønske om at alle skoler skal bli universelt utformet i stor grad slik at alle kan få mulighet til å gå på sin nærscole. Til tross for at funksjonshemmedes organisasjoner har satt mye press på dette området, har det ikke fått politisk gjennomslag.

Formål med prosjektet og rapporten

Denne rapporten er en del av prosjektet «Universell utforming av grunnskolen: Hvor er vi i 2021?», som er støttet av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Hovedmålet med prosjektet er å styrke kunnskapsgrunnlaget om dagens status for universell utforming av grunnskoler siden det mangler en god nok oversikt over tilgjengeligheten på grunnskolene i Norge. Med denne rapporten ønsker Unge funksjonshemmede å samle inn kunnskap som gjør det enklere å vite hvor skoen trykker og hvilke tiltak som bør iverksettes for å øke tilgjengeligheten, slik at alle barn og unge får mulighet til å gå på sin nærscole. Gjennom denne rapporten har vi kartlagt eksisterende kunnskap og samlet inn data for å kartlegge overordnet status for universell utforming av landets grunnskoler.

³ Ny analyse av universell utforming – friskmelder ni av ti skolebygninger (2019): <https://www.handikapnytt.no/ny-analyse-av-universell-utforming-friskmelder-ni-av-ti-skolebygninger/>

⁴ Universell utforming - Tilstandsanalyse og kunnskapsstatus (Bufdir, 2020): https://bufdir.no/Bibliotek/Bufdirs_publicasjoner/Dokumentside/?docId=-BUF00005140

⁵ Veikart. Universelt utformet nærscole 2030 (Bufdir, 2018): <https://bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00004557>

⁶ Samfunnsøkonomisk analyse av universelt utformet grunnskole i 2030 (Oslo Economics, 2019): <https://bufdir.no/Bibliotek/Dokumentside/?docId=-BUF00004767>

Prosjektgjennomføring og metode

Rapporten bygger på spørreundersøkelser som tar for seg universell utforming og tilgjengelighet på grunnskolene, i tillegg til intervjuer med ansatte ved grunnskoler. Referansegruppen har vært med på å heve kvaliteten på prosjektet, men står ikke ansvarlig for eventuelle feil eller mangler i denne rapporten.

Spørreundersøkelse

Våren 2021 sendte Unge funksjonshemmede ut en spørreundersøkelse om universell utforming og tilgjengelighet på grunnskolene i Norge. Vi laget to spørreundersøkelser, en hvor vi ønsket svar fra skoleadministrasjonen og en annen hvor vi ønsket svar fra Foreldrerådets arbeidsutvalg (FAU). Det er noen minimale forskjeller mellom et par av spørsmålene i de to undersøkelsene, men målet har vært å lage undersøkelsene så like som mulig. Vi ønsket å få informasjon både fra ansatte på skolen og representanter fra FAU for å få et bredere innblikk i tematikken.

For å få svar på spørreundersøkelsen som ble sendt ut til skoleadministrasjonen har vi benyttet en liste vi har fått fra Utdanningsdirektoratet med kontaktinformasjon som er registrert på grunnskolene i Norge. Vi sendte ut spørreundersøkelsen til 2789 grunnskoler, og fikk svar fra 535.⁷

Spørreundersøkelsen vi ønsket at FAU skulle svare på ble sendt ut til personer på en liste vi fikk av Foreldreutvalget for grunnopplæringen (FUG). Listen bygget på FAUer som er registrert som foreninger i foretaksregisteret. Vi oppfordret også skoleadministrasjonen til å videresende undersøkelsen til FAU på sin skole. På spørreundersøkelsen som rettet seg mot FAU fikk vi 190 svar.⁸

Spørreundersøkelsene inneholdt 50 spørsmål, samt noen kommentarfelt med mulighet til å utdype svar. Ved utformingen av spørsmålene til spørreundersøkelsene har vi tatt utgangspunkt i tidligere undersøkelser som omhandler temaet. Spørreundersøkelsene er basert på selvrapportering fra skolene og FAU representantene. Vi må derfor ta høyde for at noen av respondentene kan ha overvurdert hvor tilgjengelig egen skole er, som følge av eventuell manglende kompetanse. Likevel mener vi at undersøkelsen vår vil være nyttig og kan gi et innblikk i status for universell utforming av grunnskolene.

Vi har fått svar fra skoler og FAU representanter i alle fylkeskommunene i Norge. Av respondentene som har svart på skole-undersøkelsen er de fleste ansatte i skoleledelsen. Vi fikk svar fra ansatte på barneskoler (58 prosent), ungdomsskoler (18 prosent) og kombinerte barne- og ungdomsskoler (24 prosent). Hovedvekten av skolene som har deltatt er offentlige skoler.

Hovedfokuset i denne rapporten vil ligge på skole-undersøkelsen. Spørreundersøkelsen som ble sendt ut til FAU vil fungere som et supplement for å få et bedre og bredere innblikk i tematikken. Undersøkelsen vår vil ikke kunne gi et helt eksakt bilde av situasjonen, med tanke på at vi ikke har fått svar fra absolutt alle grunnskolene i Norge. Til tross for dette er det likevel god grunn til å anta at undersøkelsen gir en god oversikt på dagens status. 535 skoler er et relativt stort antall, og vi vil si at dette gir innsikt i hvordan det står til med mange av skolebyggene i Norge.

⁷ Opprinnelig mottok vi svar fra 575 skoler, men vi kunne ikke bruke alle svarene.

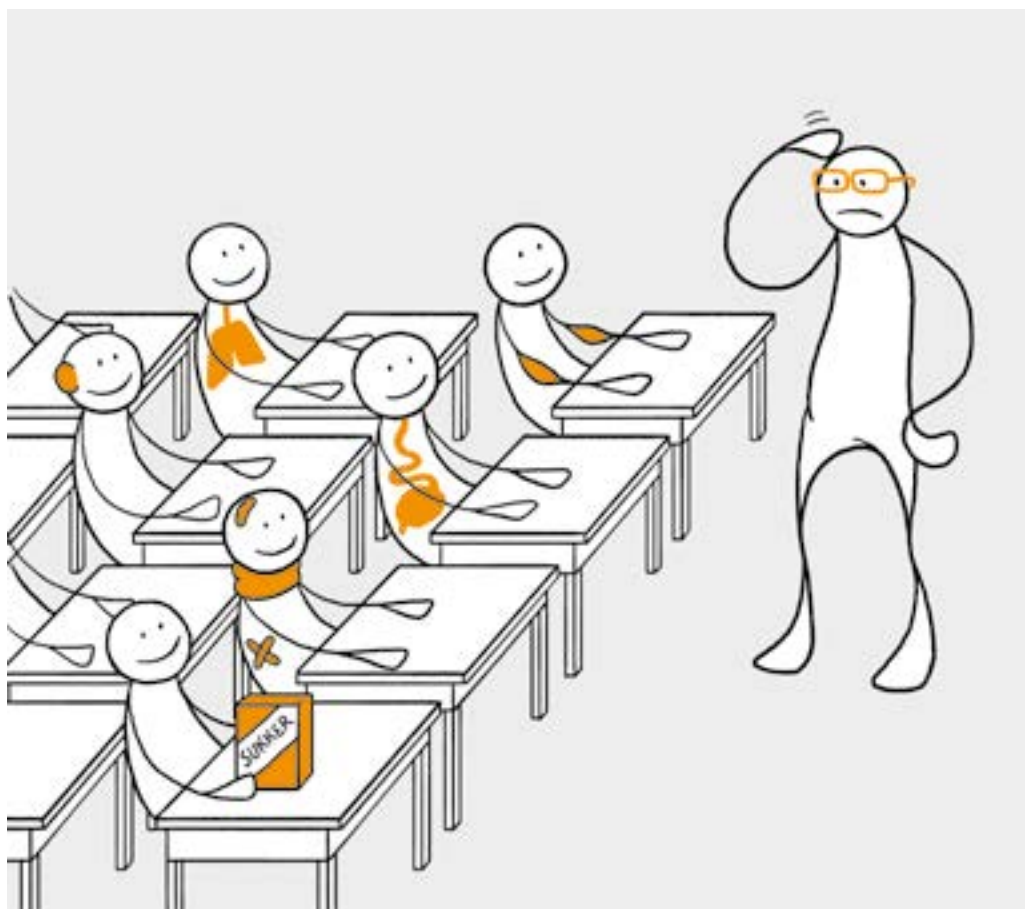
⁸ Opprinnelig mottok vi 240 svar, men vi kunne ikke bruke alle svarene. Vi har fått svar fra 190 FAU representanter, ikke FAU representanter fra 190 ulike skoler.

Skolebefaringer og intervjuer

Våren 2021 besøkte vi fem skoler. Besøket bestod av to deler. Den første delen bestod av en gjennomgang av skolebygget hvor vi gjorde en «oversikts-kartlegging» av universell utforming og tilgjengelighet på skolene ved hjelp av en sjekkliste vi hadde utarbeidet. Del to av besøket bestod av et dybdeintervju. Med skolebesøket ønsket vi å få et bedre innblikk i og forståelse for hvordan skolene arbeider med universell utforming, hvordan situasjonen er på skolen og hvilke utfordringer de møter på i arbeidet. Totalt er det ni informanter som har blitt intervjuet under de fem skolebesøkene. Vi har snakket med ulike ansatte på skolen, eksempelvis rektor, avdelingsleder, driftstekniker, fagarbeider, pedagogisk veileder, lærer og verneombud.

Vi har rekruttert deltagere til intervju gjennom spørreundersøkelsen, samt tips fra ulike aktører. For å sikre bredde har geografisk tilhørighet, type skole, grad av tilgjengelighet og elevantallet på skolen blitt vektlagt i utvelgelsen av informanter, samtidig som vi har vært nødt til å ta hensyn til korona-pandemien. Korona-pandemien har satt noen begrensninger på hvor vi har hatt mulighet til å reise og hvilke skoler som har hatt mulighet til å få besøk av oss. Vi har besøkt ulike typer skoler; barneskole, ungdomsskole og kombinert barne- og ungdomsskole. Tilgjengeligheten på skolene har variert fra utilgjengelig, tilgjengelig og til universelt utformet.

Alle informantene og respondentene er anonymisert slik at de ikke kan identifiseres. Enkelte sitater har blitt redigert med tanke på lengde og klarhet i tekst.

Hva er universell utforming?

Med **universell utforming** menes utforming av produkter, omgivelser, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming. Universell utforming skal ikke utelukke hjelpemidler for bestemte grupper av mennesker med nedsatt funksjonsevne når det er behov for det.*

Tilgjengelighet handler om å tilrettelegge for mennesker med ulike behov (som regel grunnet funksjonsnedsettelse), og berører områder som informasjons og kommunikasjonsteknologi, samferdsel og transport, byggverk og uteområder og produkter.

*FN-konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD), Artikkel 2

Universell utforming er en strategi og et virkemiddel som fremmer inkludering, likestilling og lik mulighet til deltakelse. Produkter, bygg, uteområder og tjenester skal kunne brukes av ulike mennesker, uavhengig av forskjeller i aspekter som alder, kjønn og funksjonsevne. Det handler om at alle skal være likestilte borgere i et samfunn som legger til rette for mangfold. Universell utforming handler ikke bare om fjerning av fysiske hindringer og barrierer, men også om muligheten til å delta på lik linje, ikke på en annen måte. Universell utforming av skolen omhandler den fysiske utformingen av skolebygningen og uteområder, men også andre forhold som læringsmiljø, undervisningsform og digitale læringsressurser.

Tanken bak universell utforming er at hovedløsningen skal være så tilgjengelig som mulig, slik at så mange som mulig kan inkluderes og benytte seg av løsningen slik den er, og redusere bruken av særløsninger og behov for individuell tilrettelegging og hjelpemidler. Universell utforming gjør at alle kan benytte seg av de samme løsningene og delta på de samme arenaene og plattformene. Det skal likevel være rom for tilpassing til enkeltpersoner som trenger det når de universelle løsningene ikke er nok, for å sikre likeverdig tilgjengelighet. Tilrettelegging kan være et middel for å oppnå bedre tilgjengelighet.

Hvorfor er universell utforming viktig?

Universell utforming er nødvendig for noen, men gagnar alle. God belysning og et lydmiljø med lite støy er eksempler på tiltak som alle vil ha nytte av. Det er heller ikke slik at man ikke kan få en funksjonsnedsettelse eller andre utfordringer senere, selv om man ikke har det nå. Et brukket bein er et eksempel på en midlertidig utfordring, mens de aller fleste vil få dårligere syn, styrke og hørsel med økende alder. Foreldre med barnevogn vil også dra nytte av eksempelvis trinnfrie innganger og heis i bygninger. Universell utforming handler om at omgivelsene er tilpasset ulike mennesker i ulike livsfaser. Det handler ikke kun om å tilrettelegge for mennesker med medfødte, varige funksjonsnedsettelser. Alle vil ha nytte av at omgivelsene er universelt utformede.

Det er viktig å forstå at barrierene som følge av manglende universell utforming ligger i samfunnet, ikke hos enkeltpersoner. Ved å ha skoler som ikke er tilgjengelige for alle sender det signaler om at det er greit å ekskludere og at det ikke er så viktig om alle mennesker får oppfylt sine rettigheter. Slik utenforskap og diskriminering er ugunstig både for den enkelte og for samfunnet. Hvis man har samme mulighet til å delta vil det ikke bare øke livskvaliteten og bedre den psykiske helsen til den enkelte, det vil også bidra til at samfunnet får tilgang til flere ressurser.

Funksjonshemming oppstår når det er et gap mellom et individs forutsetninger og omgivelsenes utforming eller krav til funksjon.

Funksjonshemming er ikke en individuell egenskap, men et forhold eller en situasjon som kan oppstå i individets møte med samfunnet/de fysiske omgivelsene.

En funksjonsnedsettelse viser til tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner. Dette kan eksempelvis dreie seg om nedsatt bevegelses-, syns- eller hørselsfunksjon, nedsatt kognitiv funksjon eller ulike funksjonsnedsettelser på grunn av allergi, hjerte- eller lungesykdommer. Begrepet funksjonsnedsettelse er synonymt med nedsatt funksjonsevne eller redusert funksjonsevne.

Funksjonshemmende forhold viser til at utformingen av samfunnet/de fysiske omgivelsene er slik at det er vanskelig for enkeltpersoner å ta seg frem på egen hånd og å etablere eller opprettholde et selvstendig liv og en sosial tilværelse. Hvis en bygning bare har trappetrinn og ikke rampe i inngangspartiet, er det et funksjonshemmende forhold. Tunge dører kan også utgjøre funksjonshemmende forhold.

Definisjonene er hentet fra Bufdir.no.

Funksjonsevne kan variere avhengig av konteksten, og barrierer og tilgjengelighet vil oppleves ulikt i forskjellige situasjoner.

Lovverket

Det fremgår av norsk lov at likestilling betyr likeverd, like muligheter og like rettigheter, og forutsetter tilgjengelighet og tilrettelegging. Universell utforming er lovfestet gjennom blant annet Likestillings- og diskrimineringsloven. Plikten i denne loven omfatter offentlige og private virksomheter rettet mot allmennheten, inkludert IKT-løsninger.⁹ Det vil si at alle offentlige produkter, tjenester, nettsider og fysiske arealer skal være universelt utformet. For å sikre dette er det utviklet noen minimumskrav.¹⁰ Det er kommunene som er plan- og bygningsmyndighet og har hovedansvar for å innføre og opprettholde universell utforming i samfunnet. Dersom man ikke oppfyller kravene til universell utforming kan det bli ansett som diskriminering.

Opplæringsloven fastsetter at grunnskoleelever har rett til å gå på sin nærscole og at alle elever har rett til et trygt og godt skolemiljø som fremmer helse, trivsel og læring. For at det skal være mulig forutsetter det at nærscole er tilgjengelig for alle potensielle elever. Opplæringsloven fastslår at elever har rett til tilpasset opplæring etter sine evner og forutsetninger, og at det fysiske miljøet på skolen skal tilpasses elevens behov og innredes slik at det er tatt hensyn til elever med funksjonsnedsettelse.¹¹ I FN-konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD), som Norge har ratifisert, står det at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal ha tilgang til inkluderende, god og gratis utdanning i sitt lokalsamfunn, på lik linje med andre.¹²

Relevant lovverk knyttet til tilgjengelighet og universell utforming av grunnskolene

Her er en liten oversikt over lovverk som kan være nyttig med tanke på tilgjengelighet og universell utforming:

- FNs Bærekraftsmål
- FN konvensjonen om rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne (CRPD)
- Likestillings og diskrimineringsloven
- Barnekonvensjonen
- Opplæringsloven
- Plan og bygningsloven med tilhørende forskrift (TEK17)
- Forskrift om universell utforming av IKT-løsninger

⁹ Likestillings- og diskrimineringsloven §1 og kapittel 3 Universell utforming og individuell tilrettelegging (§17-§23).

¹⁰ For byggverk er krav til universell utforming omfattet av Plan og bygningsloven og Byggt teknisk forskrift (TEK17, tidligere TEK10). IKT har egne krav til universell utforming satt gjennom Forskrift om universell utforming av IKT-løsninger og Web content accessibility guidelines (WCAG). Hver av disse er minimumskrav for hva som må være på plass innenfor sine respektive områder.

¹¹ Opplæringsloven §1-3, §8-1 §9 A-2 og §9 A-7.

¹² FN konvensjonen om rettigheter for personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD) artikkel 24

Hvordan står det til med universell utforming på grunnskolene?

I denne delen vil vi presentere statistikk fra spørreundersøkelsene. I undersøkelsen som FAU representantene har besvart ser vi at de på et generelt grunnlag ikke vet særlig mye om hvordan det står til med tilgjengeligheten på skolen, noe som vitner om mangel på kunnskap. Flere av FAU representantene har lagt igjen kommentarer på at de ikke får informasjon fra skolen om dette, og at de ofte ikke blir involvert. Som nevnt tidligere vil derfor hovedfokuset være på spørreundersøkelsen som ansatte på skolen har svart på. Likevel er det verdt å nevne at ved å sammenligne FAU-undersøkelsen og skoleundersøkelsen ser vi at FAU representantene gir oss et mer negativt bilde av situasjonen på skolene med tanke på universell utforming og tilgjengelighet enn det tallene fra de ansatte på skolene viser oss.

Hvordan står det til med universell utforming på grunnskolene?

Statistikk fra skole-undersøkelsen:

- 35 prosent av skolene anser at de er universelt utformet
- 55 prosent av skolene anser at de er tilgjengelige
- 8 prosent av skolene anser at de ikke er tilgjengelige
- 2 prosent av skolene vet ikke om skolen er universelt utformet, tilgjengelig eller ikke tilgjengelig

Statistikk fra FAU-undersøkelsen:

- 24 prosent av FAU representantene anser at skolen er universelt utformet
- 44 prosent av FAU representantene anser at skolen er tilgjengelig
- 18 prosent av FAU representantene anser at skolen ikke er tilgjengelig
- 14 prosent av FAU representantene vet ikke om skolen er universelt utformet, tilgjengelig eller ikke tilgjengelig

Så mye som 65 prosent av grunnskolene som har svart på undersøkelsen vår anser at de ikke er universelt utformet. Imidlertid er det 55 prosent som anser at de er tilgjengelige, men i hvilken grad er det vanskelig å fastslå. Sammenligner vi svarene til skolene som anser at de er universelt utformet, tilgjengelig og ikke tilgjengelig ser vi at dette gjenspeiler seg i en viss grad i svarene som er blitt avgitt i resten av undersøkelsen. Skolene som anser at de er universelt utformet scorer bedre på ulike faktorer knyttet til tilgjengelighet enn skolene som anser at de er tilgjengelige eller ikke tilgjengelige.

Det at skolene anser at de er universelt utformet eller tilgjengelig, betyr det at det faktisk er sånn i realiteten? Ser vi på svarene til skolene som anser at de er universelt utformet eller tilgjengelige så er det flere elementer i forbindelse med tilgjengeligheten som burde vært på plass for at skolene skal kunne regnes som tilgjengelige eller

universelt utformet. I sammenheng med dette er det verdt å merke seg at kun 17 prosent av skolene oppgir at de har god kompetanse om universell utforming, noe som indikerer at det trengs et kompetanseløft i skolen. Det er også verdt å merke seg at flere FAU representanter anser at skolen er utilgjengelig (18 prosent) enn det de ansatte på skolen gjør (8 prosent).

Tallene i tabellen under illustrerer at mange av skolene ikke er tilrettelagt for personer med ulike funksjonsnedsettelse. Med tanke på at det er en betydelig andel av skolene som anser at de er tilgjengelige, og flere som anser at de er universelt utformet, så burde statistikkene her vært bedre. Dette indikerer at flere av skolene som anser at de er universelt utformet og tilgjengelige ikke er det i realiteten.

Hvem er det tilrettelagt for?		
Ulike funksjonsnedsettelse og diagnoser	Prosentandel av skolene som oppgir at de har elever eller ansatte med funksjonsnedsettelse og diagnoser	Prosentandel av skolene som oppgir at de er tilrettelagte for ulike funksjonsnedsettelse og diagnoser
Lære- eller atferdsvansker	94	79
Kognitive utfordringer	71	56
Astma og allergi	73	38
Psykiske vansker	59	40
Nedsatt hørsel	58	61
Utviklingshemming	49	48
Nedsatt bevegelse	48	75
Nedsatt syn	27	37
Smerte- eller utmattelsestilstand	18	17
Blind	3	11
Døv	2	8

Det er en relativt høy prosentandel av skolene som oppgir at det er tilrettelagt for personer med nedsatt bevegelse, sammenlignet med hvor mange som oppgir at de har elever eller ansatte med denne funksjonsnedsettelsen. Dette kan muligens ses i sammenheng med at fokuset på tilrettelegging og universell utforming ofte kobles til personer med nedsatt bevegelse, og at fysiske barrierer er enklere å se. Barrierer knyttet til eksempelvis lyd- og lysforhold er det ofte mindre fokus på, og mange tenker ikke over at dette er elementer som skal være på plass for at det skal være universell utformet.

Kartlegging og tiltaksplaner

Undersøkelsen viser at 21 prosent av skolene ikke har kartlagt tilgjengeligheten. Skolene som har kartlagt tilgjengeligheten har gjort det med blant annet sakkyndige (43 prosent), ansatte (37 prosent), kommunens råd for personer med funksjonsnedsettelse (24 prosent), foreldre/FAU (21 prosent) og elever (14 prosent). Noen av skolene har lagt igjen kommentarer på at de har kartlagt tilgjengeligheten med eksempelvis teknisk avdeling i kommunen, verneombud, ergoterapeut, miljøhelsevern, konsulentselskaper eller entreprenør. Det er også flere av respondentene som har kommentert at de ikke vet om skolen har blitt kartlagt, eller at skolebygget er nytt og at det derfor ikke har blitt gjennomført kartlegging av tilgjengeligheten. I FAU-undersøkelsen er det også mange av respondentene som har lagt igjen kommentar på at de ikke vet om tilgjengeligheten på skolen har blitt kartlagt. For å få grunnskolene i Norge universelt utformet er det viktig å kartlegge behovet på skolen slik at det er mulig å sette inn hensiktsmessige tiltak for å bedre tilgjengeligheten. Det kan være utfordrende å vurdere hvilke tiltak som er hensiktsmessige og hva som skal prioriteres, derfor kreves det god kompetanse og vurdering av helhetlige hensyn for å få til dette.

Få av respondentene i skole-undersøkelsen har svart at de har en tiltaksplan, strategier eller retningslinjer for å bedre tilgjengeligheten for personer med funksjonsnedsettelse på skolen sin (17 prosent), noe som betyr at en stor andel av skolene ikke har slike planer (63 prosent). I tillegg er det flere av skolene som ikke vet om de har slike planer (20 prosent), og i FAU-undersøkelsen er det et flertall som svarer at de ikke vet noe om dette (84 prosent). Disse tallene vitner om uvitenhet, og indikerer en innstilling og holdning om at det ikke er så viktig å ha en skole som er tilgjengelig for alle.

Forskjell på eldre og nyere skolebygg

Undersøkelsen vår viser at det er forskjeller mellom eldre og nyere skolebygg. Det er flest skoler som er bygget før 2010 som har svart på undersøkelsen vår (85 prosent). Mange av skolene som ble bygget før 2010 oppgir at de ble ombygd/rehabilitert/renovert før 2010 (53 prosent), men det er også en del som oppgir at dette har skjedd etter 2010 (33 prosent). Av skolene som oppgir at de er bygget etter 2010 (25 prosent) er det mange som svarer at det ikke har vært relevant med renovering (61 prosent).

Av skolene som er bygget etter 2010 er det 80 prosent som anser at skolen er universelt utformet, mens det kun er 26 prosent av skolene som er bygget før 2010 som anser at de er universelt utformet. Ved å sammenligne svarene i undersøkelsen til skolene som er bygget før 2010 og etter 2010 ser vi at skolene som er bygget etter 2010 fremstår som mer tilgjengelige enn eldre skolebygg.

Av skolene som er bygget før 2010 er det 42 prosent som mener at et mer tilgjengelig fysisk miljø vil forbedre tilbudet på skolen deres for personer med funksjonsnedsettelse, mens kun 10 prosent av skolene som er bygget etter 2010 mener det samme. Dette illustrerer behovet for å oppgradere eldre skolebygg for å få en skole som er for alle. Med tanke på at over halvparten av skolene i undersøkelsen anser at de er tilgjengelig, så burde det potensielt være mulig å komme raskere i mål med veikartet for en universelt utformet grunnskole, enn ved normal utskiftning av skolebygg. Det er lettere å gjøre grunnskolene universelt utformet dersom grunnlaget og utgangspunktet er at de er tilgjengelige, enn om de er utilgjengelige.

Det fysiske miljøet

Det fysiske skolemiljøet omfatter utforming av skolebygget og uteområder med tanke på blant annet fremkommelighet, orientering, nivåforskjeller, kontraster, lydmiljø, belysning og inneklima. Dette er viktige faktorer for å få til universell utforming.

Fremkommelighet

Fremkommelighet er viktig for å enkelt kunne bevege seg fritt rundt i skolebygget og komme seg frem til alle de ulike områdene på skolen. Det er en del skoler i undersøkelsen vår som har trinnfrie hovedinnganger (59 prosent) og noen som har det med enkelte unntak (20 prosent). Dette betyr at 21 prosent av skolene ikke har trinnfrie hovedinnganger. En rekke av skolene i undersøkelsen har heis eller trinnfri inngang til alle (67 prosent) eller noen (15 prosent) etasjer på skolen, men det er fortsatt 17 prosent som ikke har dette. Det er også 27 prosent av skolene som ikke har automatiske døråpnere på tunge dører. I tillegg er det 13 prosent av skolene som ikke har tilgjengelige HC-WC innenfor rimelig avstand i skolebygget, og over halvparten av skolene i undersøkelsen har ikke tydelig merket HC-parkering i nærheten av hovedinngangen. Flere av skolene mener at uteområdet og området ved lekeapparat er terskel- og trinnfritt uten store stigninger (39 prosent), samtidig er det mange som mener at uteområdene er delvis tilgjengelige (43 prosent) eller utilgjengelige (16 prosent).

For personer som har nedsatt bevegelsesevne eller bruker rullestol vil flere av disse elementene være nødvendig for å kunne bevege seg rundt og delta på lik linje med andre. Det er vanskelig å gå på skolen dersom man ikke kan komme seg inn på grunn av trapper som er et hinder for en rullestol. Hvis man er blind eller har nedsatt syn vil det også være viktig å ha et uteområde uten store ujevnheter, terskler og trinn for at det skal være lettere å komme seg rundt uten at man skal være redd for å falle og skade seg. For at det skal være et godt og inkluderende skolemiljø er det viktig at skolen har god fremkommelighet slik at alle kan delta.

Orientering, nivåforskjeller og kontrast

Det må være enkelt å orientere seg på skolen slik at det er lett å finne frem på egenhånd. Kontraster og farger kan være avgjørende for om vi klarer å skille objekter fra hverandre, oppfatte dybde og avstander og vil derfor være viktig for å kunne komme seg rundt på skolen. Markering av nivåforskjeller og glassflater vil også være viktig for å kunne orientere seg, og sikre at man unngår skade og kollisjon.

35 prosent av skolene i undersøkelsen mener at det er lett å finne frem til alle rommene på skolen, noe som betyr at det er flere skoler som mener at dette er vanskelig (28 prosent). Det er også flere skoler som mener det er lett å finne frem til noen av rommene, men ikke alle (36 prosent). På spørsmål om skolen har markering av terskler, dører, inngang til heis, bunn/topp av trapp og trappetrinn er det mange av skolene som svarer at de ikke har dette. Det er også flere av skolene som har lagt igjen kommentarer på at de ikke har terskler eller trapper på skolen, noe som er positivt.

Mange av skolene oppgir at alle ramper og trapper er godt synlige med sammenhengende rekkverk (43 prosent), samtidig er det flere som oppgir at dette bare gjelder i noen (36 prosent) eller ingen (18 prosent) tilfeller. 71 prosent av skolene oppgir

at de ikke har ledelinjer på skolen.¹³ Når det kommer til fargekontraster for å skille mellom hva som er gulv, vegg, dør og søyler er det flere av skolene som svarer at de har det i noen rom (39 prosent) eller i alle rom (25 prosent). Dette betyr at en relativt stor andel av skolene ikke har tydelige fargekontraster (32 prosent).

Av skolene som har glassflater er det 20 prosent som ikke har markert disse, noe som øker sjansen for kollisjon dersom man har nedsatt syn. Det er en god del av skolene som har mulighet til å skjerme eller dekke til glassflatene i stor grad (33 prosent) eller i noen grad (44 prosent). Dette kan være viktig for personer med kognitive utfordringer eller lære- og atferdsvansker fordi glassvegger kan virke distraherende og det kan være behov for skjerming.

Dersom man har nedsatt syn er man ofte avhengig av markeringer av nivåforskjeller og glass, og fargekontraster. Både for svaksynte og blinde er tydelige og sammenhengende rekkverk viktig for å orientere seg. Blinde er også ofte avhengige av ledelinjer. Dersom dette ikke er på plass kan det være vanskelig å bevege seg selvstendig rundt på skolen, og behov for assistanse kan bli nødvendig i tilfeller hvor dette kunne vært unngått.

Lydmiljø, lysforhold og inneklime

Belysning kan være en avgjørende faktor når man skal orientere seg på skolen, og kan skape en enklere arbeidssituasjon. Tilstrekkelig belysning vil gjøre det lettere å oppfatte kontraster og skilt, unngå kollisjon eller skader og rommets form og planløsning oppfattes ofte lettere. Dårlige lysforhold og inneklime med tung luft kan være slitsomt for hodet og øyene og føre til at det blir vanskelig å konsentrere seg. Dette gjelder også lydforholdene dersom det er mye støy og bråk. Det kan i tillegg være vanskelig å få med seg beskjeder og informasjon eller delta i samtaler dersom det er dårlige lydforhold.

Flere av skolene oppgir at de har gode lydforhold (36 prosent), men det er en betydelig andel som ikke har gode nok lydforhold (64 prosent). Det er en del av skolene som har ulike lydforsterkningsløsninger/utstyr på skolen, men det er en liten andel av skolene som har slikt utstyr i alle rom. Mange av skolene har mikrofoner til bruk i undervisning på skolen (81 prosent). Flere av skolene har også fastmontert lydanlegg (58 prosent) og mobilt høyttaleranlegg (57 prosent). Noen av skolene har også stemmeforsterker (40 prosent), teleslynge (35 prosent) og lydutjevningsanlegg (24 prosent). Slike løsninger vil være viktig for personer med nedsatt hørsel, men vil også være nyttig for mange flere ved at det ofte skaper mer ro i klasserommet og gjør det lettere å få med seg beskjeder. Dette kan også eksempelvis være nyttig hvis man har ADHD eller kognitive utfordringer som gjør at man kan slite med konsentrasjonen.

Flertallet av skolene oppgir at de kan skaffe eller koordinere tolk ved behov (74 prosent), men det er en del som ikke vet om de kan tilby dette på skolen (23 prosent) og få har krysset av på at de ikke kan bistå med dette (3 prosent). Over halvparten av skolene oppgir at de ikke har rutiner for innringing til timen og varsling ved uforutsette hendelser som kan oppfattes av alle. Dersom man er døv eller har nedsatt hørsel kan det være behov for blinkende lys. Ved nedsatt hørsel kan det være nødvendig med varsling over høyttaler eller SMS. Har man nedsatt vil syn vil også høyttalere og SMS-varsling være viktig. Dette vil ivareta sikkerheten til de som oppholder seg på skolen slik at man føler seg trygg.

13 Ledelinjer er en eller flere lagte linjer for å lede personer fra ett punkt til et annet. Ledelinjer skal være taktilt opphøyde og godt synlig. Ledelinjer er viktig for personer med nedsatt syn eller som er blinde. Les mer her: <https://www.blindeforbundet.no/universell-utforming/ledelinjer-og-ledesystemer>

Hovedvekten av skolene i undersøkelsen oppgir at de har god belysning i oppholdsrom (68 prosent), men det er også mange som mener de ikke har god nok belysning (32 prosent). En stor andel av skolene svarer at de har god ventilasjon og ren luft på skolen i noen eller alle rom (81 prosent). Dette vil eksempelvis være viktig for personer med allergier eller astma. De aller fleste har nok også kjent på hvordan det er å sitte i et rom med dårlig luft eller dårlig lys, og hvor slitsomt det kan være i lengden.

Flere av skolene oppgir at de har få (37 prosent) eller noen (45 prosent) grupperom/ mulige hvilerom på skolen. Det er få skoler som oppgir at de har mange grupperom (11 prosent) eller at de ikke har grupperom i det hele tatt (7 prosent). For elever med eksempelvis utmattelsestilstander, ADHD, autisme eller sensoriske vansker vil det være viktig å ha muligheten til å trekke seg tilbake på rom som skjermer mot inntrykk som lyd, lys, synsinntrykk og lukt. Det vil også være viktig med tilstrekkelig med grupperom for elever som trenger pauser og når klassen skal deles opp for gruppearbeid. Noen kan også ha krav på å få pauser, og pauser kan være viktig for å komme seg gjennom skolegangen slik at man ikke sliter seg helt ut.

Læringsmiljø

Det er viktig å ha kunnskap om mangfoldet blant elevene for å planlegge en inkluderende undervisning som best mulig ivaretar ulike behov, læringsstiler og preferanser. Dette vil redusere behovet for individuell tilrettelegging og øker motivasjonen til elevene. Et viktig moment for å få et godt læringsutbytte er å ha tilgjengelige læremidler og hjelpemidler. Universelt utformede IKT- løsninger har en sentral plass når det kommer til digitale læremidler. Et viktig moment her er at lærere og ansatte faktisk bruker utstyret de har tilgang til. Det hjelper lite å ha utstyr dersom man ikke bruker det.

Strategier

I undersøkelsen har vi spurt om hvilke pedagogiske strategier skolen anvender for å tilrettelegge for et godt læringsutbytte for elever med funksjonsnedsettelse. Veldig mange av skolene har svart at de inkluderer elever med funksjonsnedsettelse i den ordinære undervisningen (91 prosent). En stor andel av skolene oppgir også at de benytter seg av personlig oppfølging, individuelt tilpasset undervisning eller oppgaveløsning ved behov (88 prosent) og bruk av tekniske hjelpemidler (85 prosent). Det er også en del som har fokus på tilgjengelige eller inkluderende turer og aktiviteter (70 prosent). Andre strategier skolene benytter seg av for å tilrettelegge for et godt læringsutbytte for elever med funksjonsnedsettelse er medvirkning i undervisningsplanleggingen (41 prosent), redusert klassestørrelse i ordinære klasser (34 prosent) og egne klasser eller avdelinger for elever med funksjonsnedsettelse (16 prosent). Flere av skolene har kommentert at de også har samarbeid med foresatte, Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP), ergoterapeuter og fysioterapeuter.

For å ha en inkluderende undervisning hvor alle kan delta er det viktig å ha tilgjengelige læremidler. Flere av skolene oppgir at de kan gi undervisningsmateriale, læremidler eller lærebøker i ulike formater som e-bøker (93 prosent), litteratur/tekst som er spilt inn på lydopptak (84 prosent), teksting av lydfiler, filmer og video som brukes i undervisning (54 prosent), litteratur/tekst i form av punktskrift (33 prosent) og elektroniske hjelpemidler som fungerer med leselist¹⁴ (28 prosent).

I undersøkelsen har vi også spurt om hvilke faktorer respondentene mener kan øke kvaliteten på tilbudet som gis på deres skole. **Av skolene er det mange som mener at et mer tilgjengelig fysisk miljø vil øke kvaliteten på tilbudet de gir på skolen sin (38 prosent). Tallene fra FAU-undersøkelsen viser at FAU representantene er enige i dette (42 prosent).** Dette illustrerer behovet for å ha universelt utformede skoler. Andre faktorer som kommer frem i skole-undersøkelsen er høyere lærertetthet/flere ansattressurser (53 prosent), større kunnskap om funksjonsnedsettelse blant ansatte (48 prosent), større kunnskap om og tilgang til tekniske hjelpemidler (51 prosent) og større kunnskaps- og erfaringsutveksling mellom skolen og ressursentre/PPT/Statped (42 prosent).

Utfordringer

40 prosent av skolene oppgir at de opplever utfordringer med aktiviteter og undervisning på grunn av utformingen av det fysiske miljøet, og kan ses i sammenheng med at flere av skolene mener at et mer tilgjengelig fysisk miljø vil øke kvaliteten på tilbudet som gis på skolen. Av disse skolene er det en stor andel som opplever utfordringer med utflukter og turer (85 prosent), til tross for at det er mange av skolene som oppgir at de har fokus på inkluderende turer og aktiviteter. Dette kan ses i sammenheng med funnene i Redd barna sitt prosjekt «Fritid for alle – uten fordommer» hvor det kommer frem at unge med funksjonsnedsettelse stenges ute fra fritidsaktiviteter og lek på grunn av ulike barrierer.¹⁵

Det er også flere skoler som oppgir at de opplever utfordringer i forbindelse med gym, oppvisninger på scene (skoleavslutninger, forestillinger eller samlinger), sløyd, kunst og håndverk, skolekjøkken og lek i friminutt. I tillegg er det en del skoler som opplever klasseromsundervisning som utfordrende på grunn av utformingen av det fysiske miljøet (18 prosent).

Flere av skolene oppgir også at de har opplevd at det er undervisning eller aktiviteter det er utfordrende for elever å være med på, på grunn av mangel på tilgjengelige læremidler (47 prosent) eller på grunn av mangel på hjelpemidler (47 prosent). Nesten alle skolene i undersøkelsen bruker digitale løsninger eller verktøy i undervisningen, og litt under halvparten oppgir at de opplever utfordringer knyttet til dette. Utfordringer med digitale løsninger og mangel på hjelpemidler, læremidler og et fysisk tilgjengelig miljø er problematisk med tanke på at det er mange som ikke får delta på en likestilt måte og at utbyttet av undervisningen blir dårligere for noen.

¹⁴ Omformer teksten på datamaskin til punktskrift.

¹⁵ Fritid for alle – uten fordommer (Redd barna, 2021): https://www.reddbarna.no/content/uploads/2021/06/ReddBarna_fritid_for_alle_2021.pdf

Intervjuer og kvalitative kommentarer fra spørreundersøkelsen

I denne delen presenterer vi funnene fra intervjuene og de kvalitative kommentarene fra spørreundersøkelsen for å supplere statistikkene og tallene i spørreundersøkelsen. Det er sannsynlig at våre informanter som er ansatte i skolen har positive holdninger til universell utforming og bryr seg om temaet, siden de har stilt opp til intervju.

Holdninger til og forståelsen av universell utforming

Ut ifra kommentarene som har blitt lagt igjen i spørreundersøkelsene virker det som at mange tenker at universell utforming handler om det fysiske miljøet, og fokuset er på personer med nedsatt bevegelse, syn eller hørsel. Det virker som at holdningen er at universell utforming kun favner «en gruppe funksjonshemmede mennesker», istedenfor å se på det som noe som gagnar alle i samfunnet uavhengig av om man har en funksjonsnedsettelse eller ikke. I intervjuene med ansatte på skolen er det større fokus på at universell utforming er noe som vil være bra for absolutt alle, og at det omhandler mer enn en liten gruppe og ikke kun det fysiske miljøet. Det handler om at alle skal kunne delta på en likestilt måte. De ansatte vi har intervjuet har en relativt god forståelse for hva universell utforming innebærer, til tross for at flere gir uttrykk for at det kan være vanskelig å ha helt oversikt. Flere av informantene mener at det trengs en holdningsendring rundt hva universell utforming innebærer, og bedre kunnskap trekkes frem som en viktig faktor her.

«Jeg tenker at det handler mye om holdninger og å forandre holdningene til folk. Noen tenker at det er ikke dette [universell utforming] de skal drive med, de skal drive med opplæring, men det er din plikt å fortsette å lære og aldri stoppe å lære. Tiden står ikke stille.»

- Fagarbeider ved forsterket avdeling, kombinert skole

«Jeg tenker det handler mye om kunnskap. Det er lett å tenke at universell utforming bare gjelder noen få, men det er jo egentlig mange. Det handler også om de med ADHD, dyskalkuli eller nevrologiske tilstander som også har sensoriske utfordringer i det ordinære klasserommet. Det handler om kunnskap og forståelse for påvirkningen og behov for tilrettelegging og inkludering i miljøet.»

- Adjunkt - pedagogisk veileder, kombinert skole

Personer med andre funksjonsnedsettelser eller diagnoser enn nedsatt bevegelse, hørsel og syn blir ofte glemt når man snakker om universell utforming.¹⁶ Hvis man har en usynlig funksjonsnedsettelse kan det være vanskeligere å se og forstå hva en har behov for. Fysiske hindringer er synlige og konkrete, men universell utforming handler om mer enn å fjerne fysiske hindringer. Faktorer som lys, lyd og grupperom som gir mulighet for pauser kan skape bedre læringsmiljø som er mer tilgjengelig, men det er ikke alltid like åpenbart.

16 Universell utforming av skoler for elever med kognitive og sensoriske vansker (Universell utforming AS, 2018): <https://universellutforming.no/oppdrag/universell-utforming-av-skoler>

«Jeg snakket med en venninne av meg, og hun begynte å snakke om lufting og bruk av maling for folk med allergier og sånt. Sånt har jeg aldri tenkt på at man må tenke på når man utformer et bygg.»

- Lærer, barneskole

«Jeg ønsker at skolen skal være tilpasset bedre til elever med autisme, ADHD og så videre. Vi har nesten ingen tilpassing til disse elevene.»

- Kommentar fra respondent fra FAU-undersøkelsen

«Gjennom å lære mer om det [universell utforming] har jeg fått et bredere syn på hva universell utforming faktisk handler om. Det er ikke bare bevegelse, syn og hørsel det går på. Det er også lys, IKT, lyd og alle de tingene.»

- Fagarbeider ved forsterket avdeling, kombinert skole

Noen av informantene vi har snakket med fortalte at de vet at det er mange skoler som snor seg unna og ikke vil ta ansvar for å gjøre skolen tilgjengelig fordi det er tid- og ressurskrevende. En slik holdning tyder på at man ikke kjenner fordelene ved å ha en universelt utformet skole og sender signal om at det er greit at skolen ikke er for alle.

«Det er veldig mange som prøver å snu seg unna, selv om elevene har krav på tilrettelegging. Skolen må være med, lytte og ha lyst til å gjøre endringer selv om det koster penger.»

- Verneombud, barneskole

I kommentarene fra spørreundersøkelsene er det stort fokus på elever med funksjonsnedsettelse knyttet til tilgjengelighet og universell utforming på skolen. En ting som også er viktig å tenke på er at skolene skal være inkluderende arbeidsplasser som er tilgjengelige slik at man kan ansette personale med funksjonsnedsettelse. For foresatte vil dette også være viktig for å kunne følge opp barna sine. Det er ikke bare elevene det er viktig å ha en universelt utformet skole for. Skolen er en sosial arena utenom skoletiden, og skal i prinsippet kunne brukes av alle borgere slik at man kan delta på konserter, idrett, klassefester, valg, korøvelse og lignende arrangementer og aktiviteter i skolebygget.

«Vi skal være inkluderende for alle de som er i og rundt skolesamfunnet. Det vil alltid være foreldre som har behov for at vi er tilrettelagt så de føler seg inkludert og kan delta på foreldremøter, utviklingssamtaler og åpne kvelder.»

- Avdelingsleder, barneskole

«Det er et krav at vi skal kunne ha utleie til alle mulige mennesker som måtte ha lyst til å leie skolen. Det går ikke per i dag. Det var noen med funksjonsnedsettelse som ville leie samlingsalen, og jeg måtte si nei. Jeg kan ikke ta ansvar for at noen ikke kommer seg ut nødutgangen, det nekter jeg. [Nødutgangen har et veldig høyt trinn ned til bakken ute] »

- Driftstekniker, barneskole

Behov bestemmer

Hva er forventende fellesløsninger og hva er spesielløsninger? Hva er skolen i utgangspunktet tilrettelagt for, og når setter man i gang tiltak når man får en elev med funksjonsnedsettelse? En gjennomgående kommentar fra respondentene i spørreundersøkelsene er at skolene setter i gang tiltak og prosesser når det oppstår et behov, eller når man får beskjed om at man får en elev som har behov for tilpasninger. Skolene låner ofte utstyr fra hjelpemiddelsentralen når det har vært behov for det og dette leveres tilbake når eleven har sluttet.

«Per i dag har vi ingen rullestolbruker på skolen. Vi har tidligere hatt det og tilpasninger ble gjort etter behovet eleven hadde. En del av disse ble fjernet når eleven sluttet.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

«Kommunen gjør tiltak først når skolen får en elev med funksjonshemming. Det betyr at skolebygget ikke er universelt tilgjengelig for allmennheten til enhver tid.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

Det er også flere av respondentene fra spørreundersøkelsene som påpeker at de ikke har elever eller ansatte med funksjonsnedsettelse og at tilrettelegging derfor ikke er relevant på skolen. Det er kanskje ikke så uventet at det ikke er noen elever med funksjonsnedsettelse som går der, med tanke på at det ikke er tilrettelagt fra begynnelsen for elever som er avhengig av dette. Det virker som at oppfatningen er at man må ha noen «å tilrettelegge for», for at det skal være nødvendig. Tankegangen er «tilpass til de som trenger når det er behov for det» i stedet for «skaff oversikt og gode løsninger for universell utforming slik at alle behov er dekket». Fokuset på tilgjengelighet er generelt reaktivt og ikke proaktivt. Fokuset ligger på enkeltindividet og individuelle tilpasninger, ikke på universell utforming. Universell utforming skal ikke utelukke individuell tilrettelegging, men en slik tankegang indikerer at man ikke forstår hva universell utforming går ut på.

«Vi er gode på å tilrettelegge sak for sak og elev for elev, men har kanskje generelt sett et litt for dårlig system. Det er verdt å sette fokus på, særlig dette med lyd og lys, da det er litt mer "skjult" tilrettelegging enn farger, markeringer og så videre.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

Det er også flere i intervjuene og spørreundersøkelsene som kommenterer at det kan være vanskelig å vurdere situasjonen på skolen når man ikke har elever med funksjonsnedsettelse per dags dato. Det kan være vanskelig å se hvilke utfordringer som kan oppstå når man ikke vet hvordan det oppleves eller har kunnskap om det. Ved å få kartlagt skolen av sakkyndige og involvere de det gjelder vil man kunne få overblikk over hva som mangler.

«Man må jobbe litt for å vite hva man trenger tilpasning til, det er ikke alt man tenker på med en gang.»

- Lærer, barneskole

«Behovet kommer ofte med eleven. Hvis det kommer en elev med spesifikke utfordringer hadde endringene blitt gjort da, for man tenker ikke på det før da.»

- Verneombud, barneskole

Tilrettelegging

Universell utforming er ikke det eneste virkemiddelet for å oppnå inkludering og tilgjengelighet. Det er viktig å legge til rette for den enkelte når de universelle løsningene ikke er nok. Både kommentarene i spørreundersøkelsene og intervjuene gir inntrykk av at skolene er opptatt av å tilrettelegge for de som har behov for det. På skolene vi har besøkt sier de at det er viktig å planlegge og at de prøver å være i forkant når elevene begynner på skolen. Flere av informantene snakket om at de er avhengige av å få informasjon tidlig slik at det som mangler av utstyr og tilpasninger er på plass når eleven starter. De er ofte avhengige av at det kommer noen for å installere utstyr eller hjelpemidler. Flere av skolene vi besøkte kjenner til at det kan være problemer med å få på plass ting i tide, spesielt hvis det kommer en elev med behov for tilrettelegging på kort varsel. Dersom skolen er universelt utformet blir det en enklere jobb for de ansatte, og de trenger ikke kaste seg rundt hele tiden.

«Skolen er ikke ombygget med tanke på full universell utforming. Den er tilrettelagt for de elevene vi har til enhver tid. Det byr på utfordringer når nye elever kommer til i løpet av året!»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

«Vi har overføringsmøter for å sikre at alt er på plass til skolestart. Vi er avhengige av at utstyr faktisk blir levert til skolestart. Selv om vi pusher på, er det ikke sikkert at teleslynge er kommet på plass og at kurs er gjennomført for personale. Det står ikke alltid på oss.»

- Avdelingsleder, barneskole

«Det er ofte sånn at hvis du oppdager at eleven for eksempel har ADHD eller dysleksi i åttende så får de hjelp i tiende. Så lang tid tar det, hvis man skal ha inn BUP.»

- Rektor, ungdomsskole

Skolene vi har besøkt mener de er gode på å kartlegge og finne ut av hva eleven trenger og får dette på plass relativt kjapt i de fleste tilfeller.

«Vi bruker ofte ergoterapeuten i kommunen med de barna som har behov for tilrettelegging. Da får vi ordnet tilrettelagt plassering av pult, hjelpemidler i undervisning og assistentene får hjelp med løfteteknikker. De kommer innom og ser på ting jevnlig.»

- Verneombud, barneskole

«Vi får god oversikt over elevene våre med tanke på hvordan de lærer best, og etterstreber å gi de opplæring på den måten som passer dem. Vi har skolert egne folk så de kan være gode på kartlegginger og få status på hvordan elever lærer best, for der gikk systemet for treigt.»

- Rektor, barneskole

En annen ting som kommer frem i intervjuene er at det er viktig med medvirkning, at man lytter til elevene og foreldrenes behov, for brukeren vet hvor skoen trykker. Det er lov å si at man ikke vet, istedenfor å stå på sitt og tro at man har rett og vet best.

«Det viktigste er å være åpen og lytte til foresatte og eleven. Det er ikke så lett å tenke på hva som trengs når man ikke har de utfordringene selv. Det er helt fint å være åpen på at «jeg kan ikke nok om dette, hva trengs for å bli god på dette og få det tilgjengelig her». Det er viktig å starte i forkant før eleven kommer fordi det er greit å få på plass noe før eleven kommer.»

- Verneombud, barneskole

Flere i intervjuene har også positive opplevelser med lydutstyr, og oppfatter at dette er noe som er en fordel for alle elever og for lærerne. Lyd og støy påvirker veldig mye og kan fort skape situasjoner som lager frustrasjon.

«Min erfaring er at lærere liker å bruke lydutstyr. Det skaper ro og struktur i rommene. Elevene får egne mikrofoner og kan ikke snakke når de vil, og dette skaper ro.»

- Avdelingsleder, barneskole

«Lydanlegg burde være standard i et klasserom. Det gagnar så mange flere enn bare elever med nedsatt hørsel. Det er lettere for alle å få med seg beskjeder.»

- Adjunkt - pedagogisk veileder, kombinert skole

Behov for kunnskap og kompetanse

I intervjuene er det tydelig at alle informantene etterlyser mer kunnskap og kompetanse om universell utforming, både hos seg selv internt og hos andre aktører som for eksempel kommunen. Flere av de ansatte på skolen snakket om at det er vanskelig å orientere seg og finne informasjon om universell utforming. Det kommer opp i noen av intervjuene at det kan være vanskelig å få et helt tydelig bilde av hva universell utforming er og hvordan ting faktisk skal være for å oppfylle dette, fordi det favner mange ulike områder. Flere av informantene nevner at de savner mer kompetanse på lovverk slik at man vet hva kravene er og hva som må være på plass.

«Jeg tror at hvis vi hadde spurt læreren hva universell utforming er ville de fleste svart «hæ?». Det er ikke et kjent begrep. Snakker du om læringsmiljø, tilgjengelighet og praktisk bruk så klarer de å hente seg på. For de ser jo det praktiske i hverdagen.»

- Rektor, barneskole

«Jeg synes det er for lite håndfast informasjon når det kommer til lover, forskrifter og handlingsplaner om universell utforming.»

- Fagarbeider ved forsterket avdeling, kombinert skole

Flere av ansatte ved skolene vi besøkte føler at de har en viss oversikt over universell utforming, men at de også har behov for å støtte seg på andre som har kompetanse, og at erfaringsutveksling er viktig her. Det er også en viss usikkerhet rundt hvor det er mulig å søke om midler og tilskudd for universell utforming og hvor man kan henvende seg for å få hjelp og støtte. Noen av rektorene vi har snakket med mener at arbeidsgiver burde bidra med kompetanse om universell utforming. Det er viktig å gi en grunnkompetanse til ansatte slik at ikke alle sitter på sin egen tue og skaper sine egne bilder av hva universell utforming er.

«Jeg kan sikkert google meg fram til mye, men jeg tenker at jeg har en arbeidsgiver som egentlig har ansvar for å gi meg den kompetansen. Rektorer på ulike skoler kan ikke sitte hver for seg og lage sine egne fakta-virkeligheter.»

- Rektor, barneskole

«Vårt ansvar er å søke hjelp og pushe på så vi får den hjelpen vi trenger, i samarbeid med foreldre og det hjelpeapparatet som allerede er etablert.»

- Avdelingsleder, barneskole

En av skolene vi besøkte kommer med forslag om at man burde ha en felles plandag i kommunen hvor alle som jobber i skolesektoren får kursing eller kunnskap om universell utforming slik at dette blir et fokusområde. Flere av informantene vi snakket med etterlyser også mer kursing om universell utforming, og at dette bør være obligatorisk. En av rektorene vi snakket med sier at det er mange oppgaver som holdes i på en skole, og man må prioritere hva man velger å gjøre. Hvis det ikke er obligatorisk er det lett å prioritere bort, og det sender et signal om at universell utforming ikke er så viktig.

Prosess

Alle ansatte vi har snakket med er enige i at universell utforming er noe som må prioriteres og settes på agendaen, og at dette også bør skje i kommunene og fra høyere hold. Uten prioritering fra toppen blir veien veldig lang. Det er mange ting skolene ikke kan gjøre noe med, det må komme fra kommunene og fra statsbudsjettet. Ting tar tid i forvaltningen, og det handler om prioriteringer.

Prosessene med å få til universell utforming og bedre tilgjengelighet på skolen anses som langtekkelig og krevende. En fellesnevner fra intervjuene er at ting tar fryktelig lang tid, man maser og melder inn avvik, men det skjer ikke nødvendigvis noe selv om man har sagt ifra. En av skolene har for eksempel spurt om nye dører i ti år. Når det meldes inn avvik til skoleeier så fikser de kanskje noen små ting, men ikke alt. Det blir som å slukke branner. Byråkratiet rundt søknadsarbeid gjør at ting tar tid, og flere nevner at det er krevende å skrive søknader. Det er også noen som opplever at man ikke alltid får svar når man melder inn saker og avvik. En av rektorene mener at det ikke burde være nødvendig å skulle påpeke avvik på skolen, det burde være i orden fra begynnelsen. Flere av skolene vi har besøkt synes det er vanskelig å nå frem i prosessene og bli hørt. Det er demotiverende å måtte mase og det tar ressurser fra andre oppgaver som må gjøres.

«Du må mase, etterspørre og følge opp. Det blir jo bra til slutt, det bare tar så innmari lang tid. Det er viktig å ikke gi seg.»

- Rektor, barneskole

«Byggeier har ikke økonomi til å oppgradere hele bygget på en gang. Det må skje litt etter litt og da tar det kanskje fem år før de gjør noe neste gang.»

- Driftstekniker, barneskole

For å få til universell utforming av grunnskolene er det viktig å kartlegge tilgjengeligheten slik at man kan iverksette hensiktsmessige tiltak. En av skolene vi besøkte fortalte at det var vanskelig å finne verktøy for å kartlegge tilgjengelighet på skolen. Flere av kartleggingsverktøyene lå bak betalingsmurer og kommunen hadde heller ikke tilgang til disse. På denne skolen lagde de derfor et eget kartleggingsverktøy i samarbeid med ergoterapeut. Det virker som at det er mangel på gode systemer for å kartlegge tilgjengeligheten, og at skolene ikke har tilgang til verktøy som trengs. Det er vanskelig å sette inn hensiktsmessige tiltak for å bedre tilgjengeligheten dersom dette ikke er på plass. Noe av utfordringene her kan ses i sammenheng med at det er opp til den enkelte kommune om de kartlegger sine bygninger, hvordan det skal gjøres og i hvilket omfang.

«Jeg skulle ønske kommunen hadde et kartleggingsverktøy lett tilgjengelig for de som ønsker å kartlegge miljøet på skolen.»

- Adjunkt - pedagogisk veileder, kombinert skole

En annen ting som kommer frem i undersøkelsen er at det er viktig å evaluere hvordan prosessen har vært slik at man kan finne ut av hva som fungerer godt og hva man burde ha gjort annerledes. Erfaringsutveksling vil også være viktig her for å unngå feil som andre har gjort. Flere av skolene sier at det ikke har vært noen evalueringsprosess etter at man har oppgradert, renovert eller bygget et nytt skolebygg. Et viktig poeng som også kommer frem, er at man må kartlegge og evaluere kontinuerlig fordi behov endrer seg.

«De bør ta med seg ting som ikke fungerer videre fra erfaring, ta kontakt i ettertid for å høre hva som fungerer og ikke fungerer.»

- Lærer, barneskole

Det er viktig med medvirkning og bred kompetanse inn i prosessene ved oppgraderinger av eksisterende bygninger eller om det skal bygges nytt. Enten det gjelder kartlegging, iverksetting av hensiktsmessige tiltak eller evaluering av prosessen.

«Vi har funnet ut at hvem som involveres i prosessen når noe skal utbedres er helt avgjørende for å få til god universell utforming. Hvis man tar utgangspunkt i de med størst utfordringer vil man få et godt miljø som favner mange flere. I stedet for å tenke at vi har flest funksjonsfriske og må gjøre etterjusteringer hele tiden.»

- Fagarbeider ved forsterket avdeling, kombinert skole

«Ingen vet bedre enn brukeren selv. Man må ha med noen med riktig kompetanse inn i prosessen når man skal gjøre bygg mer tilgjengelige.»

-Lærer, barneskole

«Jeg vet at personalet har vært for lite involvert i byggeprosessen. Det ble gjort mye over hodet på de som skulle være i bygget. Det ble gjort ganske lite selv om det var kommunalsjef som hadde kontroll og var i dialog, men det er så mye teknisk som skal på plass før man starter, og man kom bakpå når det kom til informasjon og innvirkning.»

-Rektor, barneskole

Eldre og nyere skolebygg

Det er flere som har lagt igjen kommentarer i spørreundersøkelsene på at skolen skal oppgraderes, ofte på grunn av at bygget er gammelt, og at det da vil bli bedre med tanke på universell utforming. Selv om det er planlagt å bedre tilgjengeligheten så er det i flere tilfeller snakk om flere år, og gjennomstrømming av mange elever, før universell utforming er på plass. Gjennom intervjuene og kommentarene fra spørreundersøkelsene viser det seg at oppgradering av bygget har forbedret tilgjengeligheten på skolen, men i ulik grad.

«Nybygget ferdig i 2012 er bedre enn den eldre delen som er renovert, men den blir også stadig bedre.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

«Dette er en gammel skole og det er planlagt rehabilitering etter 2024.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

«Skolen vår holder til i et gammelt, vernet bygg, med begrensede muligheter for store endringer. Det har i senere år blitt montert heis, rampe, trappegelendere, markering av trapper, noe som har økt tilgjengeligheten betydelig. Men det er klart at denne typen bygg ikke er lett å tilrettelegge med tanke på full universell utforming. Det er ingen planer om generelle endringer for å oppnå dette, men vi har til nå lyktes brukbart i å legge til rette når det har vært aktuelt.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

Det er flere som har lagt igjen kommentarer i spørreundersøkelsene på at skolebygget er gammelt og at dette er utfordrende med tanke på å få til universell utforming, og enkelte oppgir også at det er utfordringer med nyere bygg. Dette sammenfaller med funn i intervjuene også. Det er ulike rammer og forutsetninger som ligger til grunn for hva som er mulig å få til når man snakker om oppgradering av eksisterende bygg eller skal bygge nytt. Uansett innstilling eller ønske om å få det til så finnes det faktorer som begrenser hva som er mulig, det handler om prioriteringer.

«Håpløs bygningsmasse gjør det svært vanskelig å få til universell utforming. Bygningene er fra 50-tallet og 70-tallet.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

«Jeg vet at også helt nybygde skoler ikke er helt oppdaterte- blant annet gjelder dette farger/kontraster på uteområder med tanke på svaksynte.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

«Det er behov for bedre økonomi til bruk på omgivelsene som farger for bedre orientering, støyreducerende materialer på veggene, gardiner for å skjerme glassfronter innendørs. Skolebygget er nytt, og er helt sikkert bygget i henhold til tekniske krav for tilrettelegging for funksjonsnedsettelse i 2013. Likevel er ikke bygget påkostet mer enn minimum. Det er grått og hvitt og lite farger, harde flater som gir dårlig akustikk. Standard stol og bord til elevene uten mulighet for å bruke ergonomiske møbler som ståbrett eller sitteball.»

- Kommentar fra respondent fra FAU-undersøkelsen

Alle offentlige bygg, som skoler, skal bygges etter prinsippet om universell utforming i henhold til plan og bygningsloven og byggteknisk forskrift. Krav til universell utforming i byggteknisk forskrift gjelder for nybygg og hovedombygginger, men gjelder ikke automatisk for eksisterende bygninger, som for eksempel gamle skolebygg. Dette er problematisk med tanke på å få sikret oppgradering av eksisterende bygg. Virksomheter rettet mot allmennheten, som skoler, har likevel en plikt til å jobbe aktivt og målrettet for å fremme universell utforming innen sin virksomhet på bakgrunn av likestillings- og diskrimineringsloven.

Kommunenes rolle

Kommentarene i spørreundersøkelsene og intervjuene viser at når det kommer til samarbeid og forhold til kommunen er det varierende hvor fornøyd man er. Noen føler at de får god støtte og hjelp av kommunen, mens andre føler de står alene og savner støtte.

«Jeg har en opplevelse av at kommunestyret og min leder for oppvekst og kultur deler synet om at økonomien og det byråkratiske ikke skal gå utover tilbudet til eleven i utgangspunktet. Vi skal ta vare på ungene. Det kan jo hende at man ikke alltid når opp til det idealet, men det er jo et sted å starte.»

- Rektor, ungdomsskole

«Det er vanskelig å tilrettelegge for funksjonshemming når du ikke har fagkompetanse. Savner mer støtte fra kommunen. Elevene har vært i kommunal barnehage og det burde vært lagt et løp før de startet på skolen. Vi står i stor grad alene om å se behovene og må be om hjelp til tilrettelegging. Hjelpemidler må stort sett tas av skolens budsjett. Vi har heldigvis godt samarbeid med fysio- og ergoterapeut.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

«Vi leier av kommunen, de er flinke til å passe på tilgjengelighet og universell utforming av sitt utleieobjekt.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

Kommunen har ansvar for at skolene er tilgjengelige slik at alle kan gå på nærskolen sin. Flere av de ansatte vi har snakket med føler at de som jobber i kommunen ikke har god nok oversikt over feltet universell utforming og hvem i kommunen som har ansvar for å følge opp dette. Det virker også som at det er litt usikkerhet rundt hvor ansvaret for universell utforming ligger. De ulike skolene henvender seg til ulike avdelinger eller instanser når det gjelder saker knyttet til universell utforming og tilgjengelighet. Eksempelvis planavdelingen, drift og teknisk avdeling, eller enhet for oppvekst og utdanning. Dette kan henge sammen med at kommunene kan være organisert ulikt. Det virker som at det mangler et godt system eller systematiske rutiner for å jobbe med universell utforming. Et ønske fra flere av skolene er at det burde vært en person i kommunen som jobber med universell utforming og har et overordnet ansvar for dette. Denne personen kunne ta seg av søknadsarbeid og ha ansvar for å kartlegge og sjekke at skolene oppfyller kravene til universell utforming.

«Jeg tenker det er viktig at ting ikke tar tid. Det er viktig at ting kommer fort på plass. Jeg skulle ønske det var et menneske som jobbet i kommunen som kom og gjorde skolen i stand med tanke på universell utforming, på samme måte som ergoterapeuten hjelper med utstyret til elevene. Så kunne vi drive pedagogisk ledelse og all annen type ledelse.»

- Rektor, barneskole

Kommuneøkonomi er en faktor som går igjen i både i intervjuene og kommentarene i spørreundersøkelsene, og er ofte til hinder for å få til universelt utformede skoler.

«Det har vært utsatt utbedringer av skolen over mange år, og avvik i forhold til bygningsmassen er ikke håndtert av skoleeier. Det har vært begrunnet i skolestrukturdebatt. Her har også universell utforming blitt brukt som argument for nedleggelse fordi det vil ha en kostnadsside å tilpasse og utbedre avvik.»

- Kommentar fra respondent fra FAU-undersøkelsen

«Det er en frustrasjon at kommuneøkonomi og etterslep og manglende oppfølging av skolebygg er argumentasjon for dårlig tilrettelagte miljø. Dette burde være en universell rett også for elever uten at en argumenterer med enten helt åpenbart eller skjult at man "koster" for mye.»

- Kommentar fra respondent fra FAU-undersøkelsen

«Drømmen er at det kommer mer inn i minimumskravene, at de dekker enda bredere. Utfordringene er jo at kommunen på grunn av økonomi ofte følger minimumskravet.»

- Adjunkt - pedagogisk veileder, kombinert skole

En av informantene snakket om viktigheten av å få inkorporert FN-konvensjonen for personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD) i norsk lov. Kommuner velger ofte å ikke forholde seg til CRPD, selv om konvensjonen er ratifisert. Det er ikke synliggjort at det er en del av den norske loven når den ikke er inkorporert. Dette gjør det vanskeligere for kommunen å vite hva de må forholde seg til, og lettere for dem å sno seg unna. Når man ikke følger CRPD og har tilgjengelige skoler så sender man signal om at det er greit at noen ikke får oppfylt rettighetene sine og blir ekskludert.

Inkludering og læringsmiljø

Gjennom intervjuene kommer det frem at mangfold og inkludering er viktig på en skole. Flere av informantene snakket om at det er en fordel å ha personer med funksjonsnedsettelse på skolen, og at dette er noe vi som samfunn kan lære mye av. Det er viktig å se og forstå at alle kan bidra og at alle er en ressurs.

«Det er bra å se og lære at det er mangfold i samfunnet, at det er normalt at mennesker er ulike. Elevene her ser at vi har elever med funksjonsnedsettelse og en lærer i rullestol i full jobb, og at dette er helt vanlig. Det er noe med den signaleffekten av å ha toleranse og respekt for ulike mennesker.»

- Avdelingsleder, barneskole

«Det å se at funksjonshemmede går på skolen gjør at en både ser hvilke utfordringer de har, men også hvilke ressurser som bor i dem. Det er ganske viktig for oss andre å få med seg.»

- Rektor, ungdomsskole

«Erfarer at om skolen er godt utformet, godt tilrettelagt for det fysiske og læringsmiljø så øker læringen og inkluderingen til elever, ikke bare med funksjonsnedsettelse, men også for alle elevene på skolen.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

Flere av skolene vi besøkte snakket om hvor viktig det er å inkludere elever med funksjonsnedsettelse i ordinær undervisning. En av skolene snakket om viktigheten av å inkludere spesialundervisning i ordinære klasser fordi man ikke alltid ønsker å bli tatt ut av klassen. Det kan virke stigmatiserende og skape en følelse av utenforskap. Det virker også som at skolene vi besøkte jobber aktivt med og er flinke til å inkludere og få med seg alle elever på utflukter og aktiviteter. Dette er det mange skoler som har utfordringer med, hvis vi ser på tallene fra spørreundersøkelsen som har blitt presentert tidligere.

«Det er viktig for oss at elevene på spesialavdelingen hører til en klasse. De skal ha tilhørighet. De skal stå på en klasseliste og høre til en klasse når det er avslutninger eller invitasjoner til bursdager og sånt.»

- Rektor, barneskole

«Vi skal stille forventninger til alle. Vi skal ikke ha et eget arrangement for ordinær og så ha et annet for plussene, alle skal få være med på alle aktiviteter. Det er en helhet. Når vi har aktivitetsdag for hele skolen så skal det være aktiviteter som de også kan være med på med tilpasninger til det de orker og får til å være med på.»

- Avdelingsleder, barneskole

I kommentarene fra spørreundersøkelsen kommer det også frem at dagens spesialundervisning er lite inkluderende og at det er viktig å få delta i den ordinære undervisningen.

«Legg ned dagens form for spesialundervisning. Rektor bør ha en tilretteleggingsplikt og flere bør få tilbud innenfor rammen av ordinær undervisning. Da vil vi få mer reell inkludering og innenforskap.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

«Det er bra med trykk på universell utforming. Dette bør også gjelde pedagogisk praksis. Dagens spesialundervisning bidrar til utenforskap. Jeg tror ikke vi får endret dette før spesialundervisningen i sin nåværende form avvikles.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

Digitale løsninger

Intervjuene og kommentarene i spørreundersøkelsen vitner om at digitale løsninger, verktøy eller hjelpemidler er bra for inkludering. Det gjør det lettere å tilpasse undervisning og kan virke mindre stigmatiserende.

«Digitale løsninger kan være mer inkluderende. Man kan for eksempel jobbe på hvert sitt nivå uten at noen kan vite hvilket nivå de andre jobber på. Man slipper det småpresset, for det er ikke noe tydelighet på «oi, der ble du ferdig ja! Du har levert»

- Rektor, barneskole

«Det er atskillig flere hjelpemidler tilgjengelig når elevene har den digitale utgaven av læreverket enn når de har en bok. De digitale læreverkene som kommer nå har mange tilpasninger som at eleven kan få lest tekst høyt, endre skriftstørrelse, de har tilgang til ekstra materiale og de kan lese med forenklete tekster.»

- Rektor, ungdomsskole

«Fordi vi har få elever i hver gruppe er det lett å lage individuelle tilpasninger. Vår erfaring er at digitale løsninger er en ubetinget styrke fordi det øker mulighetene for individuell tilrettelegging.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

Selv om digitale løsninger kan være en styrke ligger det samtidig utfordringer her. Det er flere som har lagt igjen kommentarer i spørreundersøkelsene på at de har problemer med digitale løsninger og verktøy på grunn av manglende kompetanse, opplæring og kursing hos ansatte. Flere kommenterer også at det er vanskelig å orientere seg i informasjonen og finne ut hvilke løsninger som er tilgjengelige og kan brukes av alle. Det er flere som opplever at digitale læremidler ikke er universelt utformet, og mange nevner i tillegg ustabilit og tregt internett som en utfordring. Disse faktorene kan påvirke undervisningen og kan føre til at man ikke får med seg den informasjonen man trenger for å følge med i undervisningen.

«Vi opplever relativt ofte at digitale læremidler ikke er universelt utformet. Det er alt for mange (også helt nye) læremidler som ikke tar høyde for manglende syn. For eksempel er en del tekst lagt inn som bilde, og da vil det ikke bli «lest opp» av talesyntesen. Det er også veldig mye som er svært visuelt lagt opp, uten tilgang til tilsvarende oppgaver enten via lyd eller via punktskrift.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

«Det er ikke alltid digitale løsninger fungerer, og det er vanskelig å sørge for at nok ansatte har nødvendig kompetanse til å håndtere for eksempel ASK¹⁷.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

¹⁷ Alternativ og supplerende kommunikasjon. Samlebetegnelse for kommunikasjonsmåter som brukes som supplement eller i stedet for tale dersom man helt eller delvis mangler tale.

Utfordringer

Undersøkelsen viser at det er utfordringer knyttet til manglende universell utforming, både i kommentarene fra spørreundersøkelsene og intervjuene. En av rektorene vi snakket med fortalte at de føler at de ikke kan gi et like godt tilbud til elever med funksjonsnedsettelse i det ordinære tilbudet på skolen på grunn av utformingen av bygget. På spesialavdelingen føler de at dette er lettere for der er bygget nytt og har god tilgjengelighet. En annen ansatt fortalte at de ser at den dårlige tilgjengeligheten i bygget går utover elevene ved at en ikke kan være så selvstendig, og «da bryter vi jo på en måte loven, for det er ikke tilrettelagt». Dette kan påvirke den sosiale deltakelsen.

«Jeg synes det verste er å se at ting ikke er i orden og vite at ikke alle har tilgang til alle steder, sånn som det er nå. Ting tar for lang tid, og det er ikke bare vi som maser, men lærere etterspør også eksempelvis automatiske døråpnere. Dette går utover at skolen ikke er for alle. Dette kunne vært unngått hvis alt var i orden.»

- Rektor, barneskole

«Det er laget egen inngang og “garderobe” for rullestol. Løsningen gjorde at elev da heller ønsket å utebli fra svømmeundervisning. Det kan virke stigmatiserende å måtte gå et helt eget sted og ikke kunne være en del av fellesskapet de andre elevene er en del av, derfor er universell utforming viktig.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

Alle utenom én av skolene vi besøkte var frustrerte på grunn av mangel på grupperom. Flere var også frustrert over mangel på plass på et generelt grunnlag. Det oppstår ofte utfordringer når klassen skal deles i mindre grupper eller det er elever som har et krav om og behov for alenetid. En av skolene vi besøkte snakket om at pauser er viktig for noen av elevene slik at de kan ha kapasitet til å orke å være med og delta sammen med de andre elevene.

«Bygget og uteområde er ikke tilpasset elever med psykiske utfordringer (Autisme, ADHD og så videre). Vi mangler små romslige grupperom, hvor elevene kan roe seg ned og slappe av litt. De store grupperom vi har, har vinduer fra gulv til tak og hjelper lite.»

- Kommentar fra respondent fra FAU-undersøkelsen

Faktorer som dårlig lyd, lys og inneklime skaper også problemer på skolen.

«Når det kommer til ventilasjon og ren luft, så oppfattes den som dårlig av flere. I tillegg er det mye støy knyttet til ventilasjonssystemet i flere rom, som er krevende for funksjonsfriske personer også over tid. Det er veldig lytt i alle rom.»

- Kommentar fra respondent fra skole-undersøkelsen

«Elev tilbakemelder om for stekt lys som gir hodepine.»

- Kommentar fra respondent fra FAU-undersøkelsen

Positiv innstilling

Alle skolene vi har besøkt har en positiv innstilling til å forbedre tilgjengeligheten på skolen. En av rektorene vi snakket med sier at det er en del de klarer å fikse innenfor eget budsjett, men dersom det er snakk om større tilpasninger trenger de ofte hjelp av kommunen. Flere av de ansatte på skolene vi har snakket med legger vekt på at det er viktig å ha en innstilling om at man kan få til ting, og at alt ikke nødvendigvis er så vanskelig. Noen tilpasninger krever ikke nødvendigvis så mye ressurser fra skolen sin side. Gjennom kommentarene fra spørreundersøkelsen ser vi også eksempler på at skolene fikser på småting selv, for å gjøre tilgjengeligheten bedre.

«Alle skal kunne være en del av felleskapet, om det er foreldre, lærere eller elever. Ikke tenk at det ikke lar seg gjøre. Man kan gjøre enkle justeringer så alle kan være en del av fellesskapet, som merking av trapper og glassvegger. Ikke tenk at alt er en kjempeutgift og at det må bygges om. Tenk “hva er det vi kan få til?”»

- Avdelingsleder, barneskole

«Jeg prøver å kikke i speilet og se hvordan det var her for et par år siden, og det går bedre nå. Det er kanskje ikke ideelt, men det er i riktig retning.»

- Rektor, ungdomsskole

Her har vi listet opp noen tips til enkle grep som kom frem i intervjuene og kommentarene fra undersøkelsen som kan øke tilgjengeligheten på skolen:

- Søk informasjon om universell utforming og tilgjengelighet
- Kartlegg behovet på skolen – hva har vi, og hva trenger vi?
- Sjekk innkjøpsavtaler på utstyr slik at man sikrer at utstyr man får levert kan brukes av alle
- Sett knotter under stolene for å minimere støy
- Marker trappetrinn og bunnen og toppen av trapper
- Markering av glassflater
- Gardiner/persienner for å skjerme glassflater
- God og tydelig skilting
- Hold ganger ryddig
- Sørg for riktig utstyr på HC-WC og hold det ryddig
- Sett inn terskeleliminatorer
- Organisatoriske justeringer som omorganisering/ omstrukturering av undervisning

Anbefalinger fra Unge funksjonshemmede

Unge funksjonshemmede anbefaler på overordnet plan følgende:

1. Inkorporere CRPD i norsk lov for å synliggjøre og styrke rettighetene til personer med funksjonsnedsettelse.
2. Departementet må forplikte seg til, og øremerke midler for å gjennomføre veikart universelt utformet nærscole 2030.
3. Departementet må sette tidsfrister for universell utforming av skolebygg, og kommunene må forpliktes til å følge tiltakene i veikart for skole.

Unge funksjonshemmede anbefaler at kommunene gjør følgende:

1. Utvikle og ta i bruk hensiktsmessige kartleggingsverktøy, og få faglig kvalifiserte personer til å kartlegge status for grunnskolene og vurdere nødvendige tiltak.
2. Utarbeide systematiske rutiner for å følge opp nybygg gjennom kvalitetssikring og kontroll, slik at nybygg tilfredsstiller alle krav til universell utforming.
3. Utarbeide systematiske rutiner for kartlegging, vurdering av nødvendige tiltak og prosess for utbedring av tiltak ved oppgradering av eksisterende bygg.
4. Oppdatere kunnskap om universell utforming og øke kompetanse i kommunene og på skolene, samt andre som er involvert i utvikling av skolebygg.
5. Stille egne midler til rådighet og iverksette tiltak for kartlegging og utbedring av skolebygg.
6. Evaluere prosessen med arbeidet og resultatet av universell utforming.
7. Sikre medvirkning fra brukere og fagmiljøer i prosesser med kartlegging, utbedring av tiltak og evaluering. Eksempelvis kompetanse fra brukere, kommunens ergo- og fysioterapeuter og kommunalt råd for personer med funksjonsnedsettelse.

Relevante aktører

Her er en liste over aktører og organisasjoner som kan være nyttige for å jobbe med tilgjengelighet og universell utforming av skolen og læringsmiljøet.

Universell Utforming AS er et konsulentselskap som tilbyr rådgivning og tjenester knyttet til universell utforming. De har bred erfaring med kartlegging av skoler og tilbyr blant annet kursing og veiledning for å øke tilgjengeligheten i gamle bygg. Les mer her: <https://universellutforming.no/>

Vista Utredning AS er et frittstående rådgivningsfirma med tverrfaglig bemanning. De kan tilby rådgivning innen universell utforming, utføre sjekk av planer og ferdige bygninger og anlegg, kartlegge behov for oppgradering av eksisterende bygninger og gi anbefalinger om tiltak. Les mer her: <https://vistautredning.no/universell-utforming/>

Funka er en helhetsleverandør innen universell utforming av digitale løsninger og tilbyr ressurser, tips, opplæring og tjenester, samt befaringer. Funka startet som et ideelt prosjekt under svenske handikapbevegelsen. Les mer her: <https://www.funka.com/no/>

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) er et fagorgan som ligger under Barne- og familiedepartementet. Bufdir har et sektorovergripende ansvar for arbeidet med universell utforming og skal hjelpe kommunene til å jobbe aktivt med universell utforming. De har flere ressurser og informasjon om universell utforming, og tildeler tilskudd til prosjekter innen universell utforming. Les mer her: <https://bufdir.no/uu/>.

Direktoratet for byggkvalitet er et nasjonalt kompetansesenter på bygningsområdet. **Her er det** relevante ressurser for universell utforming av publikumsbygg. **Les mer her:** <https://dibk.no/verktoy-og-veivisere/universell-utforming/>

KS er kommunesektorens interesseorganisasjon. Alle kommuner og fylkeskommuner er medlemmer. KS arbeider for en kommunesektor som ivaretar innbyggernes behov og for å synliggjøre arbeidet med universell utforming i kommunesektoren. Les mer her: <https://www.ks.no/fagomrader/velferd/universell-utforming/>

Kommunale råd for personer med funksjonsnedsettelse er et rådgivende organ som skal finnes i alle kommuner og fylkeskommuner. Rådet har flere funksjoner, men jobber overordnet med forslag og anbefalinger i saker som gjelder personer med funksjonsnedsettelser. Rådet kan være en god ressurs i kartleggingsarbeidet på skoler.

Brukerorganisasjoner. Mange med funksjonsnedsettelser og kroniske sykdommer er organisert gjennom brukerorganisasjoner eller medlemsorganisasjoner, som sitter på bred kunnskap om gruppen de representerer. Organisasjonene kan ha gode tips til hvilke hensyn som bør tas og hvilke løsninger som finnes. Unge funksjonshemmede, FFO og SAFO er store paraplyer på feltet og arbeider på vegne av et mangfold av organisasjoner. Se listen over Unge funksjonshemmedes medlemsorganisasjoner her: <https://ungefunksjonshemmede.no/omungefunksjonshemmede/vare-medlemsorganisasjoner/>

NAV Hjelpemiddelsentralen kan tilby hjelpemidler til personer med funksjonsnedsettelse, men er også et ressurs- og kompetansesenter som kan hjelpe med å finne løsninger på ulike utfordringer som elever med funksjonsnedsettelse og kroniske sykdommer møter. Sentralen tilbyr også tolketjenester til døve/hørselshemmede og døvblinde. Det finnes en hjelpemiddelsentral i hvert fylke. Les mer her: <https://www.nav.no/no/person/hjelpemidler/hjelpemidler-og-tilrettelegging/kontakt-nav-hjelpemiddelsentral>

Universell jobber for samarbeid og kunnskap om læringsmiljø, universell utforming og inkluderende løsninger i høyere utdanning. Universell er en del av Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse. De har laget veiledere til universell utforming, lesetips om inkluderende læringsmiljøer og verktøykasser for tilrettelegging for ulike grupper av funksjonsnedsettelse. Les mer her: <https://www.universell.no/>

Unge funksjonshemmede sin inkluderingsveileder. Veilederen Barrierefri fritid! gir tips til hvordan man kan tilby aktiviteter som er mer inkluderende ved å identifisere og bygge ned barrierene som mange unge opplever, og bidra til at flere kan få oppfylt sine rettigheter. Les mer her: <https://ungefunksjonshemmede.no/ressurser/publikasjoner/barrierefri-fritid-2021/inkluderingsveileder/>

Om Unge funksjonshemmede

Unge funksjonshemmede er en interesseorganisasjon for 38 frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner, som til sammen har over 25 000 medlemmer.

Vårt formål er å sikre deltakelse og samfunnsmessig likestilling for ungdom med funksjonsnedsettelse og kroniske sykdommer.

**Unge
funksjonshemmede**

Unge funksjonshemmede

Marieboes gate 13
0183 Oslo

ungfunk.no